

Фактори и предпоставки за развитието на екотуризма в Община Ботевград

Гл. ас. д-р Десислава Алексова

Международно Висше Бизнес Училище,

Николай Стефанов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Георги Петров

Основно училище „Никола Вапцаров“

Резюме: Изследването включва проучване на екотуристическия потенциал на община Ботевград и възможностите за атрактивно предлагане на екотуристически продукти. В конкурсите за устойчиво развитие се прави преглед на текущите тенденции в търсенето и предлагането на екотуризъм, както и особеностите на маркетинга и рекламата на екотуризма. Възможностите, предоставени от природните ресурси на община Ботевград и защитените територии в региона, са проучени в това проучване. Представени са конкретни предложения за нови екотуристически продукти въз основа на основните изводи, които имат за цел да допринесат за превръщането на Община Ботевград в привлекателна туристическа дестинация.

JEL Classification: Q260, Q560; Q010, R580

Ключови думи: екотуризъм, природни ресурси, защитени територии, регионално развитие, екотуристически продукт

Factors and prerequisites for the development of ecotourism in Botevgrad municipality

Assist. Prof. Dr. Dessislava Aleksova

International Higher Business School,

Nikolay Stefanov

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Georgi Petrov

Primary School “Nikola Vaptsarov”

Abstract: The survey includes a study of the ecotourism potential of Botevgrad Municipality and the opportunities for attractive ecotourism products supply. An overview of the current trends in ecotourism demand and supply as well as the peculiarities of ecotourism marketing and advertising are made in the contexts of sustainable development. The opportunities provided by the natural resources of the Botevgrad Municipality and the protected areas in the region are explored in this study. Specific proposals for new ecotourism products have been formed on the basis of the main conclusions, which aim is to contribute to the transformation of Botevgrad Municipality into an attractive tourist destination.

JEL Classification: Q260, Q560; Q010, R580

Keywords: ecotourism, natural resources, protected areas, regional development, ecotourism products

Въведение

Община Ботевград няма традиции в областта на туризма. Секторът на туристическите услуги не е развит в синхрон с националните пропорции, за сметка на една добре функционираща икономика, с промишлено-аграрна структура. Благосъстоянието и стандарта на живот на населението оказват значително въздействие върху потреблението на туристически услуги. Повишението на доходите през последните години в България, близостта на Ботевград до столицата, отличната

транспортна достъпност и съхранената природна среда представляват благоприятна възможност за разширяване на туристическото предлагане на алтернативни видове туризъм, включително и развитие на екотуризма в общината.

В контекста на политическа среда в България, община Ботевград се намира в сравнително благоприятно положение. Кметът на общината демонстрира политическа воля за развитие на туристическия сектор и готовност за целеви действия в тази посока. Отчетена е нуждата за прилагане на научно-изследователски подход при проучване на потенциала на общината и изграждане на административен капацитет в сектора. Местната власт осъзнава също така факта, че създаването на атрактивна и конкурентна дестинация изисква наличие на значителен потенциал в туристическите ресурси на територията, както и публична среда, чието управление постоянно да е в подкрепа на туристическия бизнес към устойчивото му развитие. Това проличава още в встъплението на Ситуационния анализ на туристическата среда в Община Ботевград, изготвен през м. юни 2017 г.¹

Предмет на изследване са възможностите и ограниченията за развитие на екотуризма съобразно световните тенденции. Обект на изследване е територията на община Ботевград. Актуалността на темата е свързана с възможностите, които предоставя региона за устойчиво развитие на туризма в съответствие със спецификата на екотуристическото търсене и предлагане.

Територията на общината по отношение на природни ресурси и защитни територии е слабо проучена, което наложи провеждане на авторски изследвания за биоразнообразието в района, проучвания на терен, ежегодни наблюдения на птици и други представляващи интерес за екотуристите представители на фауната. Проучени са добри практики в страната и чужбина и се води постоянен диалог с местната власт относно готовността за практическо приложение на конкретни предложения. Използвани са методи на сравнителен анализ, наблюдение, анализ на програмни и стратегически документи, провеждане на дълбочинни интервюта с местни лидери на мнение и външни специалисти в областта на орнитологията, консервационната биология, горското стопанство, трузизъм и др. Разработването на предложенията още от началния етап се обсъжда с учени, представители на неправителствения сектор, ръководството и еколога на общината. Конструктивният диалог и готовността за съдействие от страна на кмета съобразно препоръките на учени и експерти гарантира допълнително бъдещото практическо приложение на резултатите от изследването.

---

¹ Виж повече в: <http://botevgrad.bg/data/news/files/1503556993.pdf?%D0%B0=46>

Екотуризъм – характеристика и особености

В контекста на устойчивото развитие екотуризма бива разглеждан като “отговорно пътуване до природни области, което не вреди на околната среда и допринася за благосъстоянието на местното население”². От тази дефиниция става ясно, че екотуризмът се осъществява в природна среда и в същото време се стреми възможно най-малко да я изменя. Същевременно бизнесът си поставя за цел да подкрепя местното население и по този начин се създава една устойчива схема на развитие с минимално ползване на ресурси и едновременна инвестиция за тяхното опазване.

1. Дефиниране, същност и специфика на понятието екотуризъм

Световната организация по туризъм (UNWTO) дефинира дейностите в туризма пасочени към природното богатство, наблюдения на дивата флора и фауна на две нива: 1) **туризъм основан на природата**, който има за цел да отрази “формите на туризма, при които главната мотивация на туриста е наблюдаването и естетическото възприемане на природата“ и 2) **екотуризъм**, който се използва, за да означава формите на туризма със следните характеристики: всички форми на туризма основан на природата, при които главната мотивация на туристите е наблюдаването и възприемането на природата, както и на традиционните култури типични за природните територии; има образователен и интерпретиращ характер (свързан с конкретното възприемане и разбиране); обикновено се организира, но не винаги, от специализирани тур оператори за малки групи; партньорите, предоставящи услуги по туристическите места обикновено са на нивото на малкия собствен бизнес; минимизира отрицателните въздействия върху природната и социо-културната среда, подкрепя поддържането на природните територии използвани като екотуристически привлекателни места като:

- поражда икономически облаги за приемните общества, организации и властите, управляващи природните територии за целите на опазване на природата;
- осигурява алтернативна заетост и възможности за доход за местните общности;
- повишава информираността за опазването на природните и културните ценности, както между местните хора, така и сред туристите. (Веренци, 2004)

Според Международния съюз за опазване на природата (IUCN) “**Екотуризмът** е форма на природосъобразно пътуване и посещаване на сравнително запазени природни местности, с цел постигане на удоволствие и

---

² Дефиниция на Международната екотуристическа общност

естетическа наслада от природата (както и от всякакви съпътстващи културни дадености, създадени в настоящето или в миналото), която спомага за съхранението на природното богатство, има ниска степен на човешко (посетителско) въздействие и способства за активно и ползотворно социално-икономическо ангажиране на местното население“.³

Ключовите характеристики, които определят екотуризма са:

- активно допринася за опазване на природното и културно наследство, има минимални негативни въздействия върху околната (природна и социокултурна) среда и предоставя възможност за консервиране и устойчиво използване на природата;
- включва местните общности и допринася за повишаване на тяхното благосъстояние, осигурява алтернативна заетост и допълнителни доходи, носи приходи за целите на опазването на природата;
- осигурява информация на туристите за природното и културното наследство, има образователен и интерпретиращ характер;
- по-подходящ е за независими туристи, както и за организирани малки групи – най-често в организирането му участват специализирани туроператори, а туристическите услуги в туристическото място се предоставят от представители на малкия собствен бизнес.

Предвид изискването на екотуризма за предлагане на силно индивидуализиран продукт в територии със запазени природни ресурси, **разнообразната природа на България** ѝ дава редица предимства в сравнение с по-индустриализираните райони на Европа. У нас се предлагат главно походи и планински туризъм, екскурзии по интереси за наблюдение на дивата природа и по-рядко екскурзии, свързани със спелеология, екстремни преживявания и др. Интересен еко-туристически продукт представляват множеството маркирани пътеки в планински, полупланински и равнинно-хълмисти места. Сравнителна новост за България са изградените с естествени материали екологични пътеки сред атрактивна природна среда с висока степен на природно разнообразие.

Ценен ресурс за развитието на екологичния туризъм и възможност за разнообразяване на туристическия продукт са природозащитните центрове, специализирани в изследване и опазване на редки видове, информизиране за природното разнообразие и туристически маршрути, провеждане на обучителни програми.

Мисията на екотуризма в община Ботевград съвпада със заложеното „Национална стратегия и план за действие за развитие на екотуризъм в България“ в България (2004), където очакваните резултати са свързани с це-

---

³ Дефиниция на IUCN

логодишно предлагане на висококачествен туристически продукт, базиран на разнообразието, уникалността и автентичността на природните и културните богатства. Този продукт трябва да бъде предназначен за български и чуждестранни туристи, които се отнасят отговорно и загрижено към природата и които подкрепят опазването на биологичното разнообразие и културно-историческото наследство. За България и в частност Община Ботевград екотуризмът е от съществено значение и е свързан с:

- растеж на местната икономика и социалното развитие;
- привличане на чуждестранни туристи с добри финансови възможности и за по-дълги периоди през цялата година;
- целогодишен принос в пазарния дял на вътрешния туризъм;
- развиване на положителни нагласи и познания в местните общности към опазване на биологичното разнообразие и културно-историческото наследство;
- разширяване спектъра от инструменти и финансови механизми за опазване на природното и културното богатство;
- насочване на инфраструктурното развитие към подходящи, опазващи природната среда решения.

Важни елементи, върху които се акцентира и в двете дефиниции са: минимизиране на отрицателните въздействия върху природната и социо-културната околна среда, генериране на икономически ползи за местните общности и опазване на околната среда чрез създаване на работна заетост, повишаване на информираността сред туристите и местните хора, прилагане на концепцията за защитените територии, във, както и извън тях, оказване внимание на въпросите на устойчивостта и допустимия капацитет. Важен елемент, който отличава екотуризма е образователният и интерпретиращият елемент. (Веренци, 2004)

2. Характеристика на екотуристическото предлагане

Туроператорите специализиращи в екотуризма основават дейността си на опазването на природата и подкрепата на общностите от съответните места. Освен това, те се стремят да предадат това на потребителите чрез маркетинговите и рекламните си дейности.

Туроператорите насочени към екотуристическо предлагане са малки фирми, с малки бюджети за реклама, затова те се насочват към целеви канали с цел реклама, като специализирани панаири, търговски изложения и реклами по списания за специалисти. Групи със сходни интереси като организации по опазване на природната среда, организации за т.н. отговорен туризъм.

Последното десетилетие се очертава нов вид сътрудничество около идеята за „коректен туризъм“. Международната мрежа за „**Коректна**

търговия в туризма“ е разработена от *Tourism Concern*, www.tourismconcern.com. Хартата за коректен туризъм, разработена от френски НПО и тур оператори, е базирана на принципа за “коректна търговия“ и призовава за:

- Взаимно изгодно и равнопоставено сътрудничество с местните общности и доставчици на услуги
- Справедливо заплащане и добри условия на труд
- Развиване на местния бизнес, управляван от местни хора, добри управленски позиции.

Повечето от екотуристическите пътувания се предприемат като част от туристическа почивка сред природата. Туроператорите класират като най-важни елементи на екотуристическото пътуване „да бъдеш сред девствена природа“ и „да наблюдаваш дивите животни“. Като важни се споменават и характерните качества на пейзажа, запазената околна среда и наличието на национални паркове. Културният компонент е изключително важен, като природата и културата са здраво свързани в едно. „Срещите с местни хора“, „да се преживеят културните традиции и местния начин на живот“, „откриване на местните продукти и кулинария“ са част от еко-туристическите ваканции и са на второ място веднага след компонента свързан с природата. Споменават се също спортните дейности и походите като част от мотивацията за предприемане на туристически екскурзии сред природата.

Предлагат се различни туристически екскурзии като походи и планински туризъм, екскурзии за наблюдение на дивата природа, фауната и флората. Предлагат се и други специализирани екскурзии в сравнително по-малко количество. Британските и германските оператори са разработили специални екскурзии по интереси като орнитология, национални паркове, и опазване на природната среда. Във Франция, Италия и Испания, тур операторите си остават с обобщен профил. Екотуристическите екскурзии са на основата на смесени програми, в които се предлагат спортни дейности или културни мероприятия съвместно с контактите с природата. Нараства значението и на някои други пазарни ниши свързани с природния туризъм, например агро-туризма в Италия и туризма в селските райони на Испания. (Веренци, 2004) В България вече има утвърдени туриоператори насочени към екотуристическо предлагане: „Травентурия“, които предлагат наблюдение на дивата природа с отговорно отношение към околната среда, т. нар. „екскурзии с кауза“, при които част от приходите се генерират за опазване на природата, „Пингуин травел“, „Спация тур“, „Пандион“, „Одисея-Ин“ – насочена към организирани чуждестранни групи и планински туризъм и др.

3. Характеристика на екотуристическото търсене

Туристическото търсене в световен мащаб като цяло е насочено към търсене на по-разнообразни, комплексни и взаимно допълващи се продукти. Нараства търсенето на нетрадиционни туристически услуги и видове туризъм, различни от масовия. По данни на UNWTO 65-70% от населението на Великобритания, Германия, Холандия и Скандинавските страни има ежедневна необходимост от туризъм.

В България развитието на туризма все още не съответства на природните, историческите и културните дадености на страната. Има трудности с продаване на туристическия продукт за специализирани видове туризъм, в т.ч. и екотуризъм на отворения световен пазар и поради тази причина потреблението е насочено все още към вътрешния туризъм. Благоприятно отражение оказват тенденциите за разнообразяване и подобряване на материалната база и стремежът за удължаване на туристическия сезон и повишаване на качеството на обслужването. Забелязва се стремеж към печелене на позиции в редица европейски страни, Русия и Украйна като с най-голям пазарен дял са посещенията от Германия, следвани от Гърция, Великобритания, Русия, Израел, Швеция, Полша, Чехия, Словакия, Украйна, Дания.

Слабата конкурентноспособност на българския пазар се дължи, както на външни, така и на редица вътрешни фактори свързани най-вече с планирането: липса на работеща стратегия за развитие на екотуризма на национално ниво, финансиране на проектен принцип и липсва съгласуваност, недостатъчна ангажираност от страна на местната власт, липса правилна ориентация за инвестиране, лоша инфраструктура и организация на обществения транспорт в отдалечените райони на страната, около 90% от заетите са без необходимата квалификация, влошена възрастова структура на населението в екотуристическите дестинации, липса на специализирани ЦПО, преобладават туристи с ограничени финансови възможности, предлага се ограничена гама от туристически продукти и услуги, слабо промотиране на външния пазар, липса на маркетингова стратегия за издаване на специализирани рекламни материали повечето, от които не отговарят на изискванията на туристите. Информационната недостъпност, води до краткотрайни престои и загуба на клиенти.

Екотуристите обичат природата, но очакванията им за такива пътувания не се ограничават с това просто да са сред природата и да наблюдават дивите животни, а също така включва едно цялостно желание за промяна и конкретното желание да съпреживеят културата и начина на живот на местните хора. От гледна точка на повечето клиенти екотуристическите маршрути не следва да бъдат доминирани изцяло от екодейности, а напротив – да са съпроводени с културни и други дейнос-

ти, особено спортни. Наблюдението на дивата природа се счита за най-разпространената дейност сред природно-ориентирания туризъм в международен мащаб, но само 10 – 15% от екотуристите са наблюдатели на птици (или т. нар. “birdwatchers”, притежаващи значителни познания или опит и очакващи по-специфични услуги). По-голямата част от туристите очакват да наблюдават интересни животни или да имат други вълнуващи преживявания сред красива природна среда, без предварително да притежават специфични познания или умения.

4. Специализирани продукти, маркетинг и реклама на екотуризма

Има редица предизвикателства в разработването и маркетинга на екотуристическия продукт: твърде много продукти се провалят. Някои продукти в екотуризма са несполучливи поради нерентабилност, отсъствие на пазарна реакция, липса на адекватен бизнес план и добра преценка за осъществимост; трудности при достъп до пазара за малките предприятия и продуктите на местните общности; качеството на туристическото изживяване и грижата за околната среда могат да бъдат непостоянни; приносът на посетителите в природните райони за местните общности и опазването на околната среда може да бъде по-голям; обществото е все още относително неосведомено или е незаинтересовано от въпросите на устойчивото развитие.

По отношение на тези предизвикателства могат да бъдат открити следните приоритетни сфери на действие:

- **Създаване на подходящи структури** за съвместна работа при разработването и маркетинга на продуктите в екотуризма.
- **Предварително обвързване на продукти и пазари**, както и на търсенето с предлагането, чрез по-добро запознаване с пазарите и достъпа до тях.
- **Отделяне на внимание на всички аспекти от качеството на продукта**, за да се съчетаят интересите на пазара с целите на устойчивото развитие.
- **Адекватно подпомагане за тези общности и предприятия**, нуждаещи се от техническа помощ. Това да става на местно ниво и според потребностите на местната общност.
- **По-голяма публичност на посланията и продуктите в екотуризма**. Има какво още да се направи на световно и местно равнище, за да се издигне екотуризма като концепция и да се улесни достъпа на потребителите до продукта.

Местните общности, предприятията от частния сектор, неправителствените организации, органите на местната власт и защитените територии, националните правителства и международните агенции – всички

те имат роля в развитието на екотуризма и неговия маркетинг и се приканват да работят в тясно сътрудничество. Екотуризмът предполага нови техники в следните области: разработване и ценообразуване на пакетите; договорености с местните партньори; организиране на туровете; договаряне с клиентите; водене на групите. (Бланжи, 2004)

Маркетингът при екотуристическите пътувания има редица особености, които следва да се вземат под внимание при разработване на еко-туристически стратегии, планове и програми, а именно:

- Увеличаването на изобилието на нови продукти на повечето пазари прави потребителите по-взискателни, по отношение на това, което искат.
- Успехът на маркетинговите стратегии е свързан със степента на удовлетвореност, а не количеството на продажбите.
- Ефективното разпределение на пазара е ключ към определянето на съответната потребителска група за екотуризъм.
- Има силна връзка между включването в туристическото пътуване и информационното осигуряване.
- Проучването на пазара под формата на реклама е по-вероятно да привлече потребители, които да стигнат до решение, основано на характеристиките на целевия пазар.
- Увеличаването на групите, обединявани от общи интереси, в частност на различни природозащитни организации, създава възможност за директен маркетинг.
- Създаването на силни представи, които са реалистично отражение на продукта е изключително ползотворно за повторно посещение.
- Най-напред е необходимо да се определи точно допустимата на-товареност и след това да се решават маркетинговите стратегии.
- Ценообразуването е ориентирано повече от търсенето, отколкото от предлагането. Селекция на целеви пазари и целеви ниши чрез обявяване на промоции.
- Чувствителност към околната среда от страна на туристи и туроператори.

По отношение на рекламата и информационните канали “устната препоръка“ се очертава като един от най-значимите начини за предаване на информация за еко-туристическите оператори. За целта на рекламата се използва все по-широко и Интернет мрежата и онлайн продажбите. Отчита се фактът че еко-туроператорите са малки фирми, с малки бюджети за реклама, затова те се насочват към целеви канали с цел реклама, като специализирани панаири, търговски изложения и реклами по списания за специалисти. Групи със сходни интерес-

си като организации по опазване на природната среда, организации за т.н. отговорен туризъм, и за развитие на екотуризма, имат малка рекламна роля не само в България, но и в Европа.

Потенциал за развитие на екотуризма в община Ботевград

Съхранената природна среда и атрактивността на пейзажа в Ботевградската котловина и възвишенията на Предбалкана в съчетание с биологичното разнообразие е много добра предпоставка за развитие на екотуризма. Селата Липница, Боженица, Елов дол, Краево, Литавково, Рашково, Радотина, Гурково предоставят възможности за предлагане на комплексни туристически продукти, включващи наблюдение на дивата природа, планински преходи, риболов, приключенски туризъм, включително конен и велотуризм. Ограничение за подълъг престой е липсата на достатъчно къщи за гости, семейни хотели и друга база за настаняване. В някои от по-малките села липсват и заведения за хранене.

1. Външни фактори влияещи върху развитието на екотуризма в Община Ботевград

Всестранната човешката дейност и намесата в развитието на екосистемите интегрира компонентите на природната и социалната среда в единна околна среда. В контекста на туристическото развитие това означава, че природните дадености много често се обвързват с антропогенната среда в единен продукт, т.е. елементите на природата и климата са в постоянно взаимодействие с човешките дейности.

С времето здравето стана от съществено значение и туристите са все по-загрижени за него. Това със сигурност ще повлияе при вземането на решение за пътуване. Дестинациите, които не са считани за екологично чисти постепенно ще бъдат избягвани от туристите. Търсенето на активни ваканции в райони с чиста природна среда ще формира нуждата от изграждане на подходящи съоръжения за активни спортове. Ботевград като дестинация с традиции в спорта, подходяща надморска височина и параметри на климата, както и изградена материална спортна база има предпоставки да предоставя условия за краткотраен отдих и туризъм, свързан със спорти активности.

Според националния доклад от 2014 г. *„Анализ и оценка на риска и уязвимостта на секторите в българската икономика от климатичните промени“* изменението на климата може да доведе до по-широко разпространение на горещите вълни, както и до по-чести наводнения и засушавания. Почти всички сектори са чувствителни към такива метеорологични явления, но трите най-уязвими сектора са управлението на водите, селското стопанство и туризмът.

В допълнение към климатичните промени, заплахата представлява и постояният натиск върху околната среда, оказван и от другите икономически сектори. Генерирането на недостатъчно пречистени отпадъчни води, наличието на твърди битови отпадъци извън местата за депониране, качеството на атмосферния въздух през зимните месеци влияят върху компонентите на околната среда и водят до сериозни екологични проблеми, които или застрашават самия туристически обект/продукт, или достигат по-големи мащаби и засягат имиджа на целия район.

Негативно влияние оказват също така някои замърсяващи производства на територията на общината резултат, от които е периодично обгазяване на града. При подбора на дестинация се включват и съществени фактори като качество на питейната вода и замърсяване на околната среда. Остарялата и амортизирана ВиК инфраструктура, честите аварии, влошеното качество на питейната вода, неработещите пречиствателни станции, които към момента представляват проблем за жизненият стандарт на местната общност, ще окажат неблагоприятно въздействие и върху туристическото предлагане и качеството на туристическия продукт.

Въпреки наличието на проблеми природата в община Ботевград е съхранена в добра степен и предполага възможности за екотуристически посещения, в съчетание с потенциални обекти на културно-историческото наследство. (Ситуационен анализ за развитие на туризма в Община Ботевград, 2017)

2. Вътрешни фактори влияещи върху развитието на екотуризма в Община Ботевград

Вътрешните фактори, влияещи върху развитието на екотуризма са свързани със спецификата на територията: географско положение и транспортна достъпност, природни и антропогенни туристически ресурси, материална база и условия за развитие на туризма, кадрова обезпеченост и други.

Географско положение и транспортна достъпност

Община Ботевград се намира в Северна България. Разположена е в едноименната котловина с елипсоидна форма в направление северозапад-югоизток между Стара планина и Предбалкана на площ от около 500 кв. км. със средна надморска височина от 348 м. В административно отношение тя граничи с общините: Правец, Етрополе, Горна Малина, Елин Пелин, Своге, Мездра и Роман, първите две сред които са утвърдени дестинации на картата на българския туризъм. Общината е съставена от 13 населени места – общинският център Ботевград и дванадесет села: Боженница, Врачеш, Гурково, Еловдол, Краево,

Липница, Литаково, Новачене, Радотина, Рашково, Скравена и Трудовец, с общо население от 33 175 жители (към 01.02.2011).

Геоложки особености на релефа

Община Ботевград се намира в Ботевградска котловина – естествено понижение в Западния Предбалкан, разположена между планините Било и Мургаш на юг, Голема планина на югозапад и Ржана планина на северозапад, които са част от Западна Стара Планина. На север и северозапад котловината опира до склоновете на планинските ридове Гола глава и Лакавица, части от Предбалкана. При село Разлив чрез ниския праг Лопатна котловината се разделя на две части – на запад същинската Ботевградска котловина, а на изток малката Правешка котловина. По южната периферия на котловината преминава условната граница между Предбалкана на север и Стара планина на юг, като дължината ѝ от северозапад на югоизток е около 30 км, а максималната ѝ ширина е 12 км.

Котловината е разположена между 300 и 400 м.н.в., с лек наклонен на север и с частични заблатявания в централната част, които се използват за пасища. Южната покрайнина на котловината, издигаща се към Стара планина е заета от големи наносни конуси, които са обрасли с дъбови и букови гори, а северните са обезлесени и подложени на ерозия. В средата на котловината се издигат няколко вътрешнокотловинни възвишения: Медвен, Темуша, Литаковски височини, част от земите между тях са обработваеми и годни за всякакви земеделски култури.

Този равнинно-котловинен релеф, преминава в периферията към стръмните околни склонове, което е **благоприятна предпоставка** за развитие на пешеходен и вело-туризъм.

От формите на релефа значение за туризма имат пещерите. В община Ботевград са проучвани над 50 пещери край селата Скравена, Новачене, Боженица и Липница повечето, от които са с дължина до 12 м и не се отличават с интересни образувания. Те са картирани от членовете на пещерен клуб „Бисер“ и през 2008 г. са описани в специално издадена брошура под наименование „Пещери и пропасти в община Ботевград“. Най-добре проучени са „Козарника“ и „Водната пещера“ край село Липница, но те не са благоустроени и достъпни за туристически посещения. Само в землището на с. Липница са картирани 48 пещери, но нито една от тях не е благоустроена за посещения. В няколко от пещерите има сталактити и сталагмити, намирани са археологически находки и вкаменелости. Най-голяма и добре изследвана от пещерен клуб „Бисерка“ е пещерата „Водната пещера“ с 1016 м дължина.

В близост до с. Боженица има скали, които са били обект за скално катерене, но през последните години не се практикува. Край селото в

посока с. Своде има живописен каньон, през който минава пътека свързваща двете села. Пътеката не е поддържана и към настоящия момент не предоставя възможности за планински пешеходен туризъм.

Климатични ресурси

Ботевградската котловина се отнася към умерено-континенталната климатична област. Средната годишна температура е около 12,6°С, с количество на валежите – между 750 и 1000 мм. Годишният максимум на денонощните валежни количества е 128,5 мм, през летния сезон, а минималните – в зимните месеци. На територията на общината се наблюдават чести температурни инверсии в долините, долинните разширения и Ботевградската котловина, при които минималните температури достигат до -18,5° С, а максималните до 37°С. Температурните инверсии и високата влажност на въздуха са основни фактори за повишаване концентрацията на замърсителите във въздуха и задържането им в приземния атмосферен слой. Традиционно за котловините в България и тук през зимния сезон често се наблюдават температурни инверсии, което води до образуване на мъгли и поледици.

Това състояние на климата **не е особено благоприятен за туристически посещения** в района на котловината през летните и зимните месеци.

Водни басейни

Ботевградската котловина се отводнява от р. Бебреш и нейните притоци, в продължение на 46 км. Реката извира на 1 km северозападно от връх Звездец в Етрополска планина, на 1 430 м.н.в. До с. Врачеш тече в дълбока гориста долина между планините Било на североизток и Мургаш на югозапад, след което навлиза в Ботевградската котловина. В землището на село Новачене рязко завива на изток, пресича рида Гола глава на Предбалкана през Новаченския пролом, преминава под с. Боженица през живописен каньон, подходящ като обект за скално катерене, за да се влее малко по-надолу в р. Малки Искър извън общината при с. Своде на ниво 215 м.н.в.

Тя събира повърхностите води на котловината чрез малките рекички Тиовска река, Водиовска река, Твърдомещница, Бела река, Косачица, Чешковица (която се влива при с. Врачеш), Конаревец (Щеровица, която се влива се при с. Скравена), Калница, Боговина, Рударка и Пелинишки дол. Река Бебреш става по-пълноводна след като река Калница се влива в нея. Най-подходяща за риболов е и в двете посоки на течението при с. Боженица. Улов за любителите рибари могат да са: клен, черна мряна, бяла мряна, скобар, уклейка, бяла риба и шаран. По-рядко дъгова пъстърва, сом или щука.

При с. Липница, махала Ръждавица има лековит извор със съдържание на сяра, предимно за проблеми с язви.

Повърхностните и подземните води са с дъждовно-снежно подхранване и зависят от климатичната обстановка.

В община Ботевград разполага с язовир „*Бибреш*“ – в землището на с. Врачеш, който се ползва основно за водоснабдяване на населението, но е обект и за риболов: сом, щука, костур, бяла риба, дъгова пъстърва, уклей, шаран, клен и каракуда.

Значително по-малкият язовир „*Мали лаг*“ се е използвал за спортен риболов, бил е и зона за крайградски отдих, край него е функционирал и къмпинг, но сега тези възможности за привличане на туристи са изчезнали.

Най-подходящи за **риболов** са язовир „Бибреш“ и едноименната река в района на с. Боженица. Улавяните риби са: *костур, бяла и черна (балканска) мряна, клен (речен кефал), скобар, уклей, обикновена крогушка, каракуда*. По-трудни за улавяне и рядко срещани са *дъгова пъстърва, европейски сом и щука*.

Биоразнообразие

Интерес за екотуризма представляват редица дървесни видове, билки и редки растения, представители на гръбначната фауна: земноводни, влечуги, птици и бозайници, които са характерни за района, както и някои видове безгръбначни животни: бръмбари и пеперуди.

Флора – растения представляващи интерес за туристите

В общината и района на гореописаните защитени територии могат да се наброят над 600 вида **растения, десетки билки, както и различни видове гъби**. Защитените растителни видове тук са: *жълта тинтява и петниста тинтява*. Под режим на опазване и регулирано ползване са *зайча саянка и лечебна иглика*. Лечебни и редки растения са: *балканска пищялка, обикновен пелин, черен пелин, ранилист, зърнастец, червен кантарион, змийско мляко, огниче, синя жлъчка, мразовец, момина сълза, смрадлика, кукувича прежда, вълнест зърнастец, полски хвош, енъовче, обикновен риган, исландски лишей* и др.

В ниските райони (400-500 м.н.в.) преобладават келявият *габър, космат дъб* и храстова растителност. До 1000 м н. в. преобладава смесена широколистна растителност от *благун, цер, зимен и летен дъб, примесени с габър, бряст, клен, шестил*. Склоновете над котловината са залесявани с иглолистни насаждения, най-вече от *черен бор*. През последните 8-10 години се наблюдава засилено изсичане на дървета от горския фонд.

Фауна – безгръбначни, представляващи интерес за туристите

От безгръбначните животни интерес за наблюдение представляват защитените от закона бръмбари включени в Червената книга на България, които се срещат в град Ботевград и околностите: еленов рогач

(*Lucanus cervus*), алпийска розалия (*Rosalia alpina*), голям сечко (*Cerambyx cerdo*) и буков сечко (*Morimus Funereus*), както и рядко срещани дневни и нощни пеперуди: траурна мантия (*Nymphalis antiopa*), голяма ирисова пеперуда (*Apatura iris*), голям полумесец (*Papilio machaon*), червен аполон (*Parnassius apollo*), мъртвешка глава (*Acherontia atropos*), голямо нощно пауново око (*Saturnia pyri*), върбова вечерница (*Smerinthus ocellatus*) и олеандрова вечерница (*Daphnis nerii*).

Бръмбари (Coleoptera)

Еленов Рогач (*Lucanus Cervus*) – един от представителите на семейство Рогачи. Размерите варират при отделните популации и при конкретните индивиди, но средно бръмбарите рогачи достигат до 5 см. Като правило мъжките са доста по-големи от женските. Мъжките се отличават и с характерните си горни челюсти (мандибули), приличащи на рога, откъдето идва и названието на вида. При женските челюстите са нормални – значително по-къси. Обитава предимно влажни места, до половин метър под земя с гниещи корени и дънери. Среща се и в загниващи дървени постройки. Имагото живее само няколко месеца, през които се храни със сока, изтичащ от наранени дървета. Въпреки заплашителния си вид, рогата на мъжките не могат да упражняват голям натиск поради своята голяма дължина. Затова пък женските, със своите значително по-къси челюсти, могат да нанесат болезнено за хората ухапване. По време на брачния период мъжките се бият помежду си, използвайки своите рога. Женската снася яйцата си в гниеща дървесина, с която се хранят излюпилите се по-късно мръсно-бели ларви. Развитие им продължава от 4 до 6 години, след което ларвата какавидира и през лятото се излюпва възрастното насекомо. Популациите на тези бръмбари силно са намалели. Основни фактори за това са сравнително бавното му развитие и значителното ограничаване на жизнената му среда. Масовото отсичане и събиране на изгнилите дървета, в които се хранят ларвите, комбинирано с факта, че по-голямата част от живота си бръмбарът прекарва в ларвен стадий са пагубни за вида. Поради тези причини бръмбарът рогач е под закрилата на българския Закон за биоразнообразието с приоритетно съхранение на неговото местообитание. На европейско равнище е защитен от Бернската Конвенция за опазване на дивата европейска флора и фауна и природни местообитания, както и от законодателството на Европейския съюз.

Алпийска розалия (*Rosalia Alpina*) – наричана още Сечко розалия или Алпийски сечко е вид бръмбар от семейство Сечковци, срещащ се и в България. Дължина на тялото: 15-38 mm. Всеядно животно, среща се по широколистните дървета. Предпочита най-вече бук и бреза, но също и бряст, габър, липа, кестен. Тялото е издължено и равно, леко извито, покрито с гъсти сини космици. От двете страни на главата са разположе-

ни чифт антени, които са по-дълги от самото тяло. Членчетата на антените с удебелени и окосмени краища. Главата е сравнително голяма. По-голямата част от тялото е синкаво до зеленикаво, като има три реда черни напречни ивици по гърба си. Окраската му се слива с шарката на бука, едно от предпочитаните от сечко розалия дървета, което има защитна функция. Живее предимно в стари букови гори на височина 500-1000 метра. Възрастните са активни от юни до септември. През деня бръмбарите стоят близо до цветя и се хранят с прашец. Издават чуруликащ звук триейки задните си крака и елитрите заедно. След чифтосване, женската полага яйца в пукнатини в кората на бук. Ларвите се хранят с кората и след около три години какавидират на същото място. През пролетта от какавидата излиза възрастното насекомо.

Голям сечко (*Cerambyx cerdo*) е едно от най-едрите насекоми, срещащи се в България. Тялото е тънко и издължено (дължина 24-53 mm). Антените са много дълги, като при мъжките са по-дълги от тялото (понякога два пъти дължината на тялото), а при женските имат дължината на елитрите. Тялото и краката са кафявочерни. Големият сечко предпочита изложени на слънце, болни или умиращи стари дъбове (най-вече летен дъб, по-рядко зимен дъб, бук или бряст). Предпочитани са овлажнени стволоче на слънчеви места в гори на фаза на старост и разпадане. Женската снася до 100 яйца по кората на дървета. След 10-15 дни от тях се излюпват ларви, които през първата година правят ходове по кората, а през следващите 2 до 3 години се вдълбават в дървесината и извършват дълги ходове, изпълвайки ги с кафяви стърготини. Какавидират в издълбаните ходове, а имагото излиза през август, но не напуска галериите си до май-юни следващата година.

Буков сечко (*Morimus funereus*) – е бръмбар от семейство Сечковци, срещащ се и в България. Тялото е тънко и издължено с размери 1,6 – 3,8 cm. Цветът на тялото е сивосин с четири черни петна на елитрите. Мъжкият е с по-дълги антени от самото тяло. Окраската му има защитна функция наподобявайки шарките на кората на бука, върху който често се намира. Друг вид сечко – *Rosalia alpina*, също обитава буковите гори и затова има много подобна окраска. Това е пример за конвергентна еволюция – процес при който неродствени видове придобиват еднакви белези заради сходни характеристики на средата в която живеят. Нарича се буков сечко понеже обитава мъртвата дървесина в букови и дъбови гори. Той не може да лети, а само пълзи и местата където може да се срещне са строго локализиращи. Обикновено това са места във вътрешността на горските екосистеми. Всеяден е и е нощно животно. Жизненият цикъл продължава 3 – 4 години, а възрастните индивиди се появяват през април – август.

Буков сечко (*Morimus Funereus*) Голям сечко (*Cerambyx cerdo*)

Източник: Николай Стефанов

Дневни пеперуди:

Траурна мантия (траурница) (*Nymphalis antiopa*) – крилето са с размери 7,6–8,6 cm при мъжките и 7,8–8,8 cm при женските. Цветът им е пурпурночерен със сини петна, оградени от жълта линия по ръба. Траурницата е горски вид, който предпочита местообитания в близост до езера и реки. Избягва откритите пространства, а предпочита гъстата растителност. Ларвата (гъсеницата) е черна с червеникави петна по гърба. Има черни остри образувания, чрез които се предпазва от хищници. Ларвите колонизират топола, върба или бреза, като оставят последствия на дървото.

Траурна мантия (*Nymphalis antiopa*)

Източник: Интернет

Голяма присова пеперуда (*Apatura iris*) – крилето са с размери 7-8 cm при мъжките и 8-9cm при женските и притежават по едно характерно „око“. На предните криле то е отдолу, а на задните отгоре. Възрастните имат тъмнокафяви криле с петна и малък оранжев пръстен около всяко „око“. Мъжките имат характерен виолетов присов отблясък, който липсва при женските. Пеперудата е горски вид обитаващ райо-

ни от 600 до около 1700 м. надморка височина. Ларвата (гъсеницата) е зелена с жълта марковка и 2 големи „рога“ в предния край.

Голяма присова пеперуда (*Apatura iris*)

Източник: Интернет

Голям полумесец (*Papilio machaon*) – има светли (бяло-жълти) крила с черни ленти. Размаха на крилата е 6-8 см. В задната част на задните крила има изгъннали „опашчици“. В основата на всяка „опашчица“ има и червено „око“. Тази пеперуда има бърз полет, като често спира и се задържа над цъфтящи билки, за да „пие“ нектар. Широко разпространена е – на ливади, хълмове, пясък около водоеми. Събират се на групи, когато трябва да копулират. Ларвата е зелена с черни и оранжеви маркировки. Защитава се от хищници, като освобождава неприятна миризма зад главата си, но тази защита помага срещу насекоми, а не срещу птици.

Голям полумесец (*Papilio machaon*)

Източник: Интернет

Червен аполон (*Parnassius apollo*) – има размах на крилата 6,5-9,0 см. Тази пеперуда показва типичен цветен полиморфизъм – вариация в оцветяването на крилата, но може да се опише следният външен вид :

бели крила с 4-5 големи черни точки на предните крила и 4 червени точки на задните. Цветът тези червени петна може да варира зависи от местообитанието. Също така те стават оранжеви, поради излагането на слънце. Ръбовете на крилата могат да бъдат прозрачни. Гъсеницата е кадифено-черна с оранжеви петна отстриани на тялото.

Червен аполон (*Parnassius apollo*)

Източник: Интернет

Нощни пеперуди

Мъртвешката глава (*Acherontia atropos*) – едра, с размах на крилете до 12 cm. Гърдите ѝ са тъмнокафяви, на гръбната страна с шарка в охрав цвят, наподобяваща човешки череп с две бедрени кости под него. Предните криле са тъмнокафяви, задните и коремните – охравожълти. Това е единствената пеперуда, която издава звук (цвърчене). Разпространена е най-вече в Африка, Предна Азия и Европа. Среща се през лятото и в България. Гъсениците са хранят с отровните листа на татул, зокум, тютюн и т.н. Пеперудите понякога влизат в кошерите и ядат мед.

Мъртвешката глава (*Acherontia atropos*)

Източник: Интернет

Голямо нощно пауново око (*Saturnia pyri*). Това е най-голямата пеперуда в България и Европа. Възрастните индивиди са с размах на крилете до 166 мм. Женските индивиди са с по-големи размери. В горната част на двата чифта крила има по едно голямо „око“ с черна централна част и кафяв ореол. Имагото лети от май до юни и се отличава с нощна активност. Мъжките индивиди често летят и през деня. Установено е, че мъжките индивиди могат да усетят феромоните, отделени от женските на разстояние над 10 км и да прелитат до тях дори през деня. Ларвата (гъсеницата) се храни с листата на фуражни култури, овощни дървета (ябълка, круша, череша, слива, орех, трънка), чинар, елша, върба, топола и издават специфични звуци, които се предполага, че са защитен механизъм спрямо различни видове хищници. Преди какавидиране зелената гъсеница става кафява. Презимува под формата на какавида. Какавидата е кафява, с размери 35 – 50 мм, цилиндрична и леко заострена в двата края. Тази пеперуда предпочита райони с добре развита храстовидна и дървесна растителност, покрайнините на гори, градини и овощни насаждения.

Голямо нощно пауново око (*Saturnia pyri*)

Източник: Интернет

Върбова вечерница (*Smerinthus ocellatus*) – предните криле са оцветени така, че да се слоят с кората на дърво. Задните крила са розови, но те не се виждат постоянно. Върху тях пеперудата има „очи“, които показва на хищниците и това ѝ дава шанс да се измъкне невредима от опасни ситуации. Гърдичките са светло-кафяви, като по средата има тъмно-кафяви косъмчета. Имагото има размах на крилата до 8 см. Ларвата е жълтозеленикава с бели черти от страни на тялото и завършва със сиво-син опашен рог. Гъсеницата расте до около 8 см. и се храни с листа от върба или топола.

Върбова вечерница (*Smerinthus ocellatus*)

Източник: Интернет

Олеандрова вечерница (*Daphnis nerii*). Олеандровите вечерници на цвят са ярко зелени, със сини петна. На големина достигат до 11.5 см. От страни имат бяла ивица с разпръснати дребни бели и сини петънца. Преди да какавидират, гъсениците променят цвета си в жълто-кафяво. Самата какавида е голяма до 7.5 см, кафява с черни точки отстрани. Гъсениците ѝ се хранят с листата на олеандъра, а при нас това растение се отглежда предимно изкуствено, в саксии. Олеандровата вечерница обитава места с топъл климат в Европа, Африка и Азия, за България тя е много рядка. Възрастните пеперуди летят от май до септември или до октомври.

Олеандрова вечерница (*Daphnis nerii*)

Източник: Интернет

Фауна – земноводни и влечуги

От земноводните и влечугите В защитената местност „Мухалница“ може да се наблюдава уникална, непозната другаде периодична миграция и **местообитание на планинска жаба** – *Rana Temporaria*. Жабите използват територията на защитената местност за размножаване,

изминавайки всяка година около 7 километра от околните възвишения до блатото. Предполага се, че тази уникална за нашата страна миграция е започнала преди близо 10-12 хиляди години и в някаква степен е подобна на широко популярните вече миграции на риби, костенурки и раци по света.

Пепелянка (*Vipera ammodytes*)

Източник: Николай Стефанов

На територията на общината живеят десетки шипоопашати костенурки (*Testudo hermanni*), които са защитени от закона за Биоразнообразието в България.

В голяма част от селата около града може да се натъкнете на пепелянка (*Vipera ammodytes*). У много хора тя предизвиква ужас, но истината е, че тази змия е изключително НЕагресивна и никога няма да нападне човек, ако не е предизвикана или настъпена по невнимание. Освен това в България няма регистрирани смъртни случаи след ухапване от пепелянка.

Шипоопашата костенурка (*Testudo hermanni*)

Източник: Николай Стефанов

Орнитофауна

Наличието на лесисти планински масиви над Ботевградската котловина, изпълнена с обработваеми площи, открити пространства, разнообразни по структура водоеми, наличието на изкуствени горски насаждения от „островен“ тип и разположението на котловинното легло на миграционния път „Via Aristotelis“, оказват голямо влияние върху многообразието на орнитофауната през размножителния и миграционния период.

От **100-те вида птици**, включени в Червената книга на България (1985, т.2), 33 вида са регистрирани в района. Сред тях са 2 изчезнали вида (*Pelecanus onocrotalus*) и (*Gallinago gallinago*), други 25 са застрашени от изчезване, а като 6 са записани като редки видове.

За орнитоложкия туризъм биха предизвикали интерес: **малкият креслив орел** (*Aquila pomarina*) – около Скравена; **ливадният дърдавец** (*Crex crex*); **горската ушата сова** (*Asio otus*); **бухалът** (*Bubo bubo*) – около Липница и Училищната гора (Боженица); **черният кълвач** (*Dryocopus martius*) – Парк на техническия университет (Ботевград); **черният щъркел** (*Ciconia nigra*) – Боженица, Новачене, Литаково, Рашково, Радотина, Краево; **белочела водна кокошка**, **черна лиска**, **курнида** (*Fulica atra*); **градинският присмехулик** (*Hippolais icterina*) – Литаково и Скравена, **тръстиковият блатар** (*Circus aeruginosus*) – Литаково и Скравена, **обикновената калугерица** (*Vanellus vanellus*) – разорани ниви – Литаково, **белоопашатият мишелов** (*Buteo rufinus*) – скита в района, но няма гнезда (гнезди в скали); **черношипа ветрушка (керкenez)** (*Falco tinnunculus*), **черния бързолет** (*Apus apus*), **папуняк** (*Urupa erops*) – по обработваеми площи, в хралупи на дървета, **големият ястреб** (*Accipiter gentilis*) – Било планина и в парка на Техническия Университет в Ботевград; **сивият кълвач** (*Picus canus*).

Черен щъркел (*Ciconia Nigra*)

Източник: Николай Стефанов

Фауна – бозайници

Представляващи интерес за туристите видове, които могат да се срещнат в община Ботевград са: вълк (*Canis lupus*), благороден елен (*Cervus elaphus*), елен лопатар (*Dama dama*), червена лисица (*Vulpes vulpes*), язовец (*Lutra lutra*), див заек (*Lepus europaeus*) и дива свиня (*Sus scrofa*), като всичките без лисицата, чакалът и язовецът са обект на лов.

В пещерата Водната Пещ се срещат някои видове прилепи – малък подкованос (*Rhinolophus hipposideros*), голям подкованос (*Rhinolophus ferrumequinum*) и някои видове ношници (*Myotis*).

Малък подкованос (*Rhinolophus hipposideros*)

Източник: Николай Стефанов

Интересен за наблюдение вид е видрата (*Lutra lutra*). Тя може да се наблюдава в р. Бебреш. Този хищен бозайник от семейство Порови се храни главно с риба, но в менюто на видрата влизат още жаби, водни плъхове, насекоми, раци. От стопанска гледна точка видрата е вредна за рибовъдството, но от екологична гледна точка е вид, имащ своята ниша в природата и спомагащ за поддържането на екологичното равновесие. Поради силно намалялата си численост е вписана в червената книга на застрашените видове. Броят на видрите намалява поради замърсяването на водоемите.

Белогръдият таралеж (*Erinaceus concolor*) е нощно животно с характерно поведение. Ако се почувстват застрашени тези животни, се свиват на кълбо, като по този начин се защитават от потенциални врагове чрез своите бодли. Могат да плуват, да се катерят по стени и да бягат (развиват скорост до 2 м/с). За жилище може да им послужи някоя изоставена дупка, но също така си строят сами квартира, която покриват с шума. Обикновено дупката, която си изравят, се намира на 20 см в земята.

Наличието на атрактивни пейзажи и възможности за наблюдение в естествена среда на цялото това биологично разнообразие е благоприятна предпоставка за развитието на екотуризма в Община Ботевград.

Защитени територии

В община Ботевград са обособени **1 поддържан резерват**, **6 защитени местности** и **2 природни забележителности**:

поддържаният резерват „Училищната гора“ е в землището на с. Боженица. Обявен е с цел опазване на естествени дъбови гори. Общо 62 вида птици могат да се наблюдават в гнездовия период на територията на резервата, сред които: бял и черен щъркел, осояд, голям ястреб, обикновен мишелов, червеношипа ветрушка, сокол орко и сокол скитник, пъдпъдък, гривяк, гугудка, обикновена кукувица, няколко вида сови, козодой, папуняк, обикновен пчелояд, няколко вида кълвачи, както и голямо разнообразие на птици от разред врабчоподобни.

защитените местности са:

а) **„Дренето“** се намира в землището на с. Литаково. Създадена е с цел опазване на естествени ливади и дъбови гори. Местността представлява и **орнитологичен интерес**, тъй като там редовно има около 28 гнезда на чапли и около 14 на щъркели. На територията ѝ има 11 стари дъбови дървета, на около 500 години. По върховете на дъбовете се намират гнездата на щъркелите, а на по-долните клони са гнездата на чаплите. При обявяване на местността за защитена територия тя е била в по-голямата си част мочурлива. В днешно време, предвид промените в климата, територията засушава, което от своя страна е предпоставка птиците да местят към други по-благоприятни за тях територии.

б) **„Мухалница“** или **„Жабешкото блато“**, както е познато сред местното население, се намира в землището на гр. Ботевград във вилна зона Зелин. Обявена е с цел опазване на блатото и на прилежащите му територии и е известна с уникалната в световен мащаб миграция на планинската жаба *Rana temporaria*. Ежегодно планинските жаби слизат от южните склонове на Старопланинския дял „Било“ по поречието на трите рекички Ечемишка, Червена киселица и Зелинска в края на зимата и началото на пролетта и изминавайки разстояние от 7 км, се появяват в Жабешкото блато, където изхвърлят хайвера си. Когато малките жабчета пораснат достатъчно, те напускат блатото и се отправят по долината на рекичките към планината, където изчакват следващото топене на снеговете.

в) **„Урвич“** в землището на с. Боженица край крепостта Боженишки урвич. Тя е била създадена като лесопарк и обявена с цел опазване на семенни дъбови гори. На територията ѝ има съхранени група вековни дървета;

г) **„Рудината“** в землището на гр. Ботевград, където се опазват вековни букови гори;

д) **„Романия“** е обявена с цел опазване на територия с характерен ландшафт, резултат на хармонично съжителство на човека и природата в землището на с. Рашково.

е) **„Висока могила“** в землищата на с. Боженица и с. Скравена на територията на община Ботевград, както и с. Калугерово, с. Правешка Лакавица в община Правец. Първоначално е представлявала буферна зона на поддържан резерват „Училищна гора“, а по-късно прекатегоризиран в защитена местност, като запазва обхвата, границите и режимите си.

- природни забележителности:

а) **„Елака“** – за опазване на вековни букови гори и скални образувания в землището на с. Врачеш,

б) **„Водната пещ“** – за опазване на прилепи и характерни образувания в землището на с. Липница.

Без статут на природна забележителност, но достатъчно атрактивни са **Мечите дупки** (скали) в района на с. Новачене.

Защитени зони

На територията на община Ботевград попадат части от три защитени зони включени в Натура 2000, обявени по **Директива 92/43/ЕИО за опазване на естествените местообитания и на дивата флора и фауна**: **BG0000374 Бебреш** – за опазване на най-вече на дъбови и букови гори, низинни сенокосни ливади и хазмофитна растителност по варовикови скални склонове; **BG0001042 Искърски пролом-Ржана** – за опазване на разнообразни местообитания, включващи горски територии, силикатни скали и неблагоприятни пещери, извори с твърда вода и туфести формации, равнинни или планински реки и ливади; и **BG0001043 Етрополе – Байлово** – за опазване на горски и тревни съобщества, силикатни сипеи от планинския до снежния пояс, силикатни скали с пионерна растителност и др.

Предложения за развитие на екотуризма на територията на община Ботевград

Предложенията за развитие на туризма в община Ботевград могат да включват, както съществуващи маршрути и туристически локализации, така и предлагане на нови екотуристически атракции. Въз основа на системни наблюдения и теренни проучвания, авторите на изследването предлагаме следните форми на екотуристическо предлагане:

1. Екотуристическа локализация ЗМ Дренето – микроязовир Гурково – Ржана планина, където могат да се наблюдават сиви чапли, черношипа ветрушка, червенонога (вечерна) ветрушка, осояд, обикновен и

белоопашат мишелов, малък креслив орел, голям ястреб, малък ястреб, сокол орко, пчелояд, папуняк, ливаден дърдавец, бял щъркел, гарвани, воден скорец, земеродно рибарче, испанско врабче, черноглава овесарка от птиците, както и в ълк, язовец, лисица, сърна, елен, диво прасе, чакал, язовец, див заек, белка, пор, невестулка, плъх, мишка, земеровка, прилепи.

2. Екотуристическа локализация Боженица – Липница, с възможности за съчетание със спелеотуризм и алпинизъм, включващ неблагоприятно устроени пещери и катерачните скали, където гнездят интересни птици. В района на катерачните скали край Боженица гнезди черен щъркел, а в района на резервата „Училищната гора“ крепостта Боженнишки урвич, където е изградена пешеходна алея и е обособена зона за отдих с чешма и беседки, могат да се наблюдават бухал, горска ушата сова, забулена сова, блатна сова, мишелови, черен щъркел, пепелянка, еленов рогач, буков сечко, голям сечко, шипоопашата костенурка. В центъра на селото има възможност да се ползват помещения в сградата на кметството или бившата поща, където да се създаде природозащитен център с тематична експозиция, извършване на конзервационни дейности, провеждане на обучения и предлагане на туристически услуги.

3. Развитие на нишов екотуризм: екотуристически продукт свързан с уникалната миграция на планинската жаба в ЗМ „Мухалница“.

Местност „Мухалница“, известна още като Жабешкото блато или Зелинското блато се намира на 1 км южно от гр. Ботевград, във вилна зона Зелин. В първите слънчеви и топли дни на пролетта там се случва уникалната в световен мащаб миграция на планинските жаби (*Rana temporaria*), които слизат по речните корита на три реки – Ечемишка, Зелинска и Червена киселица, минавайки 6 км. те остават на територията на блатото докато се размножат. След развитието на метаморфозите, малките жабчета напускат блатото и се връщат в Стара планина по коритата на реките. Тази миграция е уникална и забележителна заради продължителността ѝ – според учени от около 10-12 хиляди години тя е непроменена.

Този феномен може да бъде атрактивен за посетители, занимаващи се със зоология или любители на фауната и на поведението на животните. Има заявен интерес от преподаватели в СУ „Св. Климент Охридски“ да се привличат студентски групи, могат да се предлагат от туроператори специализирани едnodневни екскурзии за ученически групи или природолюбители, които проявяват интерес за наблюдение на животни. като специализиран екотуристически продукт може да се предложи **Зоомаршрут в община Ботевград**, който да включва посещение на Жабешкото блато, възможност за наблюдение и заснемане на

жабите, след което групите да посетят ЗМ „Дренето“ и влажните зони до с. Гурково за наблюдение на различни видове птици.

4. Екотуризм в Ботевград.

Паркът на Техническият колеж предоставя отлични възможности за наблюдение на черен кълвач, зелен и сив кълвач, въртошийка, кукувица, гургулица, гривяк, малък и голям ястреб, горска ушата сова, поен дрозд, южен славей, голямо черноглаво коприварче, малко белогушо коприварче, голямо белогушо коприварче, елов певец, брезов певец, буков певец, сива мухоловка, червеногуша (малка) мухоловка, авлига, червенушка, планинска чинка, жалобна мухоловка, жълтоглаво кралче, бяла и жълта стърчиопашка, полска, горска и качулата чучулига, хвойнов дрозд, имелов дрозд, поен дрозд.

Наблюдение на водолюбиви птици край **яз. Мали лаг**: лиска, свирачка (фиш), зеленоглава дива патица, малък гмурец, малък корморан, горска ушата сова, орел рибар (миграционно), сива чапла.

5. Изграждане на укрития за наблюдение на птици и площадки за подхранване

В миналото на територията на България са се срещали 4 вида лешояди – белоглав, египетски, черен и брадат. Тези огромни и красиви птици се хранят единствено с труповете на умрели животни. По този начин предотвратяват разпространението на болести, зарази и паразити по дивите, домашните животни и човека. С други думи тези птици могат да бъдат наречени – „Санитари“ на природата. За съжаление в България в момента гнездят едва два от четирите вида – белоглав и египетски, като техните популации са много силни намалели. Останалите два вида – черен и брадат са напълно изчезнали от територията, като е възможно да се наблюдават единични черни лешояди от колония в Северна Гърция. Тези видове са изчезнали поради три основни причини – преследването им от човека, залагането на отровни примамки за хищници и поради липсата на достатъчно храна. Всичките видове са защитени от Закона за биологичното разнообразие и са включени в Червената книга на България.

Във Врачански балкан от години специалисти се опитват да реинтродуцират видовете лешояди, като в момента има около 45-55 птици, някои от които отглеждат малки. Броят им не може да бъде увеличаван прекалено, защото няма достатъчно храна в района. Това дава възможност двете общини да обединят усилия и в района на община Ботевград да се изгради хранилка за лешояди.

Ареалът на лешоядите може да се разшири посока град Ботевград като им се предоставят благоприятни условия и най-вече храна, която да се поставя на специално предназначена за тази цел зона – **Площадка за подхранване на лешояди**. Това може да се осъществи като се работи в партньорство с местни стопани, животновъди, ферми и кланици, които да предоставят ненужни остатъци и мъртви домашни животни за захранване на площадките. Ползата от това подхранване няма да е само за лешоядите, но и за стопаните, които ще могат да се освободят от трупове на мъртвите животни без да се налага да копаят ями, да ги горят или да ги изхвърлят в природата, както често се случва, като рискуват разнасянето на зарази. Успоредно с подхранването ще се извършва целогодишен мониторинг на площадката, за да се установи какви птици я посещават и използват. Лешоядите реинтродуцирани в ПП „Врачански балкан“ са маркирани с GPS – предаватели и по този начин ще се знае къде се намират и ще се правят допълнителни наблюдения и изводи за поведението им.⁴

Изграждането на укритие за наблюдение на редките видове птици, които посещават площадката за подхранване ще бъде атрактивно и ще генерира повече посетители, които иначе биха избрали друга дестинация. Този метод е прилаган и в други части на страната. Проучени са добри практики в Маджарово, Котел и Триград, които показват, че този тип екотуризъм може да привлече специалисти в областта на орнитологията, биолози, студентски групи, училищни групи и всички туристи, които имат интерес да видят тези величествени животни, чиито размах на крилата стига до 2.80 метра. Наблюдението става с помощта на бинокли, телескопи и други телеоптични уреди. Друг таргет туристи, които ще бъдат привлечени са фотографите на дивата природа, наричани на жаргон „фотоловци“. Фотоловът е не по-малко атрактивен и привлекателен от лова с пушка, като най-голямото му предимство е, че не вреди на популациите, не се убиват животни, а трофеят представляват завладяващите фотографии на величествените птици. По този се постига хармония с дивата природа в контекста на устойчивото развитие и същевременно туристите ѝ се наслаждават и я виждат в пълния ѝ блясък.

6. Създаване на защитени ландшафти към защитени зони „Етрополе – Байлово“ и „Бибреш“

През последните 80 години, откакто съществува нормативна база за защитените територии в България, на естетическата стойност на територията на община Ботевград не е обръщано внимание и нейният специфичен пейзаж не е включен в значима защитена територия.

---

⁴ Виж повече на: <http://www.vr-balkan.net/bg/vr-balkan113/>

Съществуващите защитени местности „Високата могила“, „Дренето“, „Мухалница“, „Романия“ и „Урвич“ природни забележителности „Елака“ и „Водната пещ“, и поддържаения резерват „Училищна гора“ са малки като индивидуални площи и не могат да гарантират в дългосрочен аспект опазването и поддържането на местния ландшафт. В община Ботевград попада значима част от Защитена зона „Бобреш“ и малки части от защитени зони „Етрополе – Байлово“ и „Искърски пролом – Ржана“, които са привлекателни за развитие на екотуризма, но не е разработен инструментариум за тяхното опазване.

Съгласно българското законодателство цели за опазване на биоразнообразието и ландшафта се постигат чрез прилагането на Закона за защитените територии, Закона за биологичното разнообразие и Закона за устройство на територията.

В рамките на прилагане на Закона за устройство на територията (ЗУТ) съществуват три инструмента за постигане на цели свързани с опазване на ландшафта:

Определяне на Територии с особена териториалноустройствена защита, за които се определя специален режим на устройство и контрол чрез специфични правила и нормативи за устройство.⁵

„Определяне на Територии с режим на превантивна устройствена защита“⁶. Те се определят с концепции и схеми за пространствено развитие и с устройствени планове и включват територии, които притежават висока природно-ландшафтна, екологическа и културна стойност, но не са обявени за защитени със специален закон. За тях се определя специален режим на устройство и контрол чрез специфични правила и нормативи за устройство.⁷

Съхраняването на съществуващия ландшафт може да се гарантира и чрез мерките на самото устройство. В чл. 45 на Наредба № 7 от 2003 г. за правила и нормативи за устройство на отделните видове територии и устройствени зони се посочва, че в землищата извън границите на населените места и селищните образувания устройството и евентуално застрояването на горските и земеделски територии се определя чрез общите устройствени планове.

Тези инструменти на общите устройствени планове считаме, че могат да се използват в рамките бъдещия Общ устройствен план (ОУП) на Община Ботевград за опазване на някои от значимите и важни за об-

---

⁵ съгласно чл. 10 ал.2. и чл. 12 ал 2. на ЗУТ

⁶ съгласно чл.10 ал.3 на ЗУТ

⁷ съгласно чл.13 ал.2. на ЗУТ

щността ландшафти и по този начин да се стимулира развитието на екотуризма.

След консултация с експерти от Асоциация на парковете в България, които са участвали в екип по разработване първият защитен ландшафт в България на територията на Община Горна Малина, предложението ни е в бъдещия ОУП на Община Ботевград да се използва този инструмент за териториално устройство и заложите следните възможности за опазване на ландшафта:

Създаване на обособен защитен ландшафт в продължение на Защитения Ландшафт „Звездец“ в община Горна Малина, който да включва границите на защитена зона „Етрополе – Байлово“ в община Ботевград. Тази сравнително малка площ ще позволи създаването на зелена връзка между двете общини. В територията ще попаднат основно горски площи в района на прохода Арабаконак със съществуващи забрани за ползване и строителство вследствие режима на природна забележителност Елака и Горите във фаза на старост на ТП ДГС Ботевград.

Създаване на защитен ландшафт в района на Боженница и Боженешки Урвич като значим туристически обект в рамките на общината.

Като част от ОУП на общината може да се разработи също така **Схема на зелената инфраструктура**, синхронизирана с туристическите маршрути, която би позволила на общината да осигури финансиране за инфраструктурни проекти свързани с нея по линията на Оперативна програма „Околна среда“ и Оперативна програма „Региони в растеж“.

7. Създаване на Биосферен парк.

Друга възможност за използване на марката ЮНЕСКО е създаване на биосферен парк. Биосферните паркове от нов тип са пример за хармонично съжителство между човека и природата. Те представляват добри практики и политики, както в областта на опазването на биологичното разнообразие и естествените екосистеми, така и областта на устойчивото развитие на местните общности. В биосферните паркове са обособени сърцевинни зони за строга защита (“core zones”), буферни зони към тях и преходни зони, в които се поощрява прилагането на устойчиви практики, гарантиращи икономическо развитие на съответните райони и опазване на природата им. Единствено **сърцевинната** зона е със строг режим на защита, но той се определя от българското законодателство и вече съществуващите режими в защитените територии. **Буферната зона** пази сърцевинната и обикновено също има вече съществуващ статут, но с по-ниска защита (защитена местност, природна забележителност). **Преходната зона** е тази, в която има активна човешка дейност и е възможно дори да няма ясно определени граници.

Подходяща територия за създаване на биосферен парк в Община Ботевград представляват землищата на селата Боженица, Липница и Елов дол, които се характеризират със съхранена природа, богато биоразнообразие, пещери, скални стени и образувания. Поддържаният резерват „Училищната гора“ следва да бъде сърцевинната зона на биосферния парк. Районът около крепостта „Боженишки урвич“, където попадат защитените местности „Урвич“ и „Високата могила“ могат да се обособят като буферна зона, а трите села и землищата им – като преходна зона. Поддържан разарват „Училищната гора“ има разработен и утвърден План за управление и създаването на по-мощна територия от нов тип няма да доведе до допълнителни рестрикции, а ще генерира ползи за местната общност и възможности за кандидатстване по проекти, свързани с развитието на екотуризма. Допълнително ще допринесе и за изграждане на международен престиж на територията и превръщането ѝ в предпочитано място за отдих и туризъм."

Заклучение

Успешното развитие на екотуризма в Община Ботевград е свързано с инвентаризация на туристическите ресурси и провеждане на системни маркетингови проучвания, изграждане на тематични маршрути и специализирана екотуристическа инфраструктура (природозащитни центрове, укрития за наблюдение на птици и др.), въвеждане на единни стандарти за обслужване на туристите, категоризация и доброволна сертификация на туристическите обекти („екохотел“, „зелена къща“ и др.), диверсификация на туристическия продукт, чрез предлагане на допълнителни услуги, използване на възможности за общ регионален туристически продукт със съседните общини, съгласуване между заинтересованите страни и създаване на публично-частни партньорства. Тенденциите свързани с туристическото търсене налагат по-широко използване на интернет и индивидуални уеб сайтове, както и цифровизация на туристическите обекти. В тази насока препоръчваме: предоставяне на информация чрез онлайн брошури, правене на онлайн резервации, използване на е-маркетинг, за да съберем съберем местните доставчици, вътрешните агенции и външните туроператори.

Важна роля следва да имат опознавателните екскурзии или практически семинари, при които местните доставчици канят външните туроператори да дадат своето експертно мнение и да разработят нови пакети, основани на равнопоставеност и партньорство. Опознавателните екскурзии в слабо проучени райони, какъвто е Ботевград, имат за цел да се запознаят туроператорите с дестинацията и продукта, да се посетят интересни обекти и да се представят оферти, да се установят делови отношения и сътрудничества между местни доставчици на услуги и специализирани туроператори.

Ограниченията за развитие на туризма в общината са свързани предимно с липсата на специализирана туристическа инфраструктура: няма изградени екопътеки или съоръжения за наблюдение на птици, нито указателни табла и други информационни и рекламни материали – поставени на място край туристическите пътеки и обекти, онлайн или печатни. Малкото обособени места за отдих и недостатъчната леглова база влияят неблагоприятно върху по-дългия престой на туристите.

Близостта до Природен парк „Врачански балкан“ и Искърското дефиле чрез Ржана планина предоставят възможности за съвместно предлагане на екотуристически маршрути и продукти с общините Мездра, Враца и Своге, но за да посетят екотуристи района на Ботевград е необходимо да има благоприятни условия за престой и комплексно туристическо предлагане. Това може да се постигне, чрез оригинални за района туристически атракции, каквито са предложените от авторите на настоящото изследване площадки за подхранване и укрития за наблюдение на птици, изграждането природозащитен център, създаването на защитени ландшафти и зелена инфраструктура и др. Уникалната в световен мащаб миграция на планинската жаба в ЗМ „Мушалница“, макар да се наблюдава през много кратък период в годината, при отговорни и системни действия от страна на общинското ръководство свързани с консервационни и комуникационни дейности, има възможност да открие Ботевград на картата на България като запазена екотуристическа дестинация.

Подобряването на туристическата инфраструктура, маркетинг и реклама, както и съчетанието на новите предложения за екотуризъм с конни и вело преходи, спелеотуризм, геоложки турове в района на с. Елов дол, приключенски и екстремни преживявания, промотирани по подходящ начин спрямо съответния таргет туристи, ще допринесе за създаване на бранд Ботевград като зелена дестинация със съхранено природно богатство. За целта е необходима целенасочена и последователна туристическа политика, планиране и устойчиво развитие на алтернативен туризъм в община Ботевград, част от който е екотуризъм.

Източници:

- Алексиева, Й., С.Стамов, Специализирани видове туризъм. Част първа, изд. КОТА, Стара Загора, 2003, 397 с, ISBN 954-305-079-1
- Алексиева, Й., С. Стамов, Специализирани видове туризъм. Селски туризъм. Част първа, изд. КОТА, Стара Загора, 2005, 298 с, ISBN 954-305-150-X
- Алексова, Д. (2008) Устойчиво развитие на територии със съхранени природни ландшафти чрез изграждане на екотуристически маршрути. In: Седми международен симпозиум „Екология – устойчиво развитие“ : Научни трудове : Враца, 23-25.10.2008. Съюз на учените, pp. 131-135.

- Алексова, Д. (2011) Природозащитен център „Източни Родопи“ – обект за орнитоложки, образователен и екотуризм. In: Възможности и проблеми за развитието на алтернативните форми на туризъм в малките селища : Научно-приложна конференция с международно участие : Сборник доклади Opportunities and Problems for Alternative Forms of Tourism Development in Small Villages. Академично издателство при Център за евроинтеграция и култура, Пловдив, pp. 97-106. ISBN 9789549498622
- Алексова, Д. (2013) Отговорният туризъм – механизъм за развитие на малките населени места. In: Сборник с доклади от Десетата международна научна конференция „Съвременният модел на Европейският съюз и мястото на България в него“. Раздел III: Конкурентноспособност на българската икономика и позиции на България на световните пазари, pp. 701-714. ISBN 978-954-9432-61-9 (CD)
- Алексова, Д. (2016) Подобряване качеството на туристическия продукт чрез опазване на природните ресурси и културното наследство. In: Аграрен университет – Пловдив, Научни трудове, т. LX, кн. 1, 2016 г. от кръгла маса „Специализирани видове туризъм – предизвикателства и перспективи“, Академично издателство на Аграрния университет, Пловдив, ISSN 1312-6318
- Бланжи, С. (2002) Разработване на продукти, маркетинг и реклама на екотуризма: изводи от Международната година на екотуризма, най-добри практики и подходящи за България инициативи, Национален форум Екотуризм, планини и защитени територии – Партньори за благоденствие, София, 2-5 октомври
- Веренци, Г. (2002) Резюме на изследователската програма на Световната туристическа организация за пазарите генериращи екотуризм, Национален форум Екотуризм, планини и защитени територии – Партньори за благоденствие, София, 2-5 октомври
- Попйорданов, Л. (2007) Зелен бизнес и екотуризм – защита на пейзажа като основен ресурс. Доклад. Зелен панаир, София, НДК зала 8, 10 ноември.
- Симеонов, Д., В. Пенков, Ц. Цветанов. (1984) Птиците в Ботевградската котловина. Acta Zoologica Bulgaria, 25, БАН, София, юни
- Закон за защитените територии, 1988:
<https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2134445060>
- Закон за биологичното разнообразие, 2002:
<https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135456926>
- Закон за устройство на територията, 2001:
<https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2135163904>
- Регистър на защитените територии и защитените зони към МОСВ:
http://eea.government.bg/zpo/bg/area.jsp?NEM_Partition=1&categoryID=6&areaID=100
- Ситуационен анализ на туристическата среда в Община Ботевград:
<http://botevgrad.bg/data/news/files/1503556993.pdf?%D0%B0=46>